

**Nogironlar huquqlarini himoya qilishda davlat siyosati va ijtimoiy
institutlarning o‘rni**

**Qo‘qon davlat universiteti Qo‘qon DU Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va
huquq talimi yo‘nalishi
4 kurs bosqich talabasi
Ro‘ziboyeva Dilnoza Ahtamovna.**

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot nogironlar huquqlarini himoya qilishda davlat siyosati va ijtimoiy institutlarning o‘rni hamda ahamiyatini tahlil etishga qaratilgan. Unda davlat tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy himoya siyosati, qonunchilik asoslari va amaliy mexanizmlar yoritiladi. Shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlar, fuqarolik jamiyati institutlari va mahalla tizimining nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlashdagi roli ochib beriladi. Tadqiqot davomida mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish hamda tizim samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Аннотация: Целью данного исследования является анализ роли и значения государственной политики и социальных институтов в защите прав лиц с инвалидностью. Исследование охватывает государственную политику социальной защиты, законодательные рамки и практические механизмы. Также рассматривается роль неправительственных некоммерческих организаций, институтов гражданского общества и системы махалла в поддержке лиц с инвалидностью. В ходе исследования выявляются существующие проблемы, выдвигаются научно обоснованные предложения и рекомендации по их устранению и повышению эффективности системы.

Abstract: This study aims to analyze the role and importance of state policy and social institutions in protecting the rights of persons with disabilities. It covers the state's social protection policy, legislative frameworks and practical mechanisms. It also reveals the role of non-governmental non-profit organizations, civil society institutions and the mahalla system in supporting persons with disabilities. During the study, existing problems are identified, scientifically based proposals and recommendations are put forward to eliminate them and increase the efficiency of the system.

Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish va ularning jamiyatda teng ishtirok etishini ta'minlash zamonaviy davlat siyosatining ustuvor yo'nalishini tashkil etadi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi davlat organlari, ijtimoiy institutlar va fuqarolik jamiyati tashkilotlari o'rtasidagi harakatlarni muvofiqlashtirishga bog'liq¹. Davlat siyosati va ijtimoiy institutlar nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish uchun bir qator vositalar va protseduralardan foydalanadilar, ular huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarda faoliyat yuritadilar. Birinchi navbatda, davlat siyosati nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va erkinliklarini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirishda milliy qonunchilik va xalqaro huquqiy standartlar juda muhimdir. Konstitutsiya davlatga nogironligi bo'lgan shaxslar uchun teng huquqlarni kafolatlash va ularga ijtimoiy yordam ko'rsatishni yuklaydi. Shu bilan birga, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish, ularning manfaatlarini barcha ijtimoiy sohalarda himoya qilishni ta'minlash uchun maxsus qonunlar, qoidalar va normativ hujjatlar ishlab chiqilgan. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy, ta'lim, mehnat, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport sohasida imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan. Davlat siyosatining muhim jihati - bu nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilishdir. Ushbu protsedura nogironligi bo'lgan shaxslarning moliyaviy va ijtimoiy barqarorligini kafolatlash, ularni ahvoli bilan bog'liq qiyinchiliklardan himoya qilish va ularning jamiyatda to'liq ishtirok etishini rag'batlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarni o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ijtimoiy nafaqalar, pensiyalar va nogironlik tasnifiga asoslangan moliyaviy yordam, shuningdek, reabilitatsiya markazlari va ixtisoslashtirilgan xizmatlar joriy etildi. Ushbu tashabbuslar nogironligi bo'lgan shaxslarning hayot sifatini yaxshilaydi, ularning faol ijtimoiy ishtirokini rag'batlantiradi va ularning huquqiy va ijtimoiy barqarorligini mustahkamlaydi. Davlat siyosati nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim huquqlarini kafolatlashga qaratilgan. Hozirgi kunda nogironligi bo'lgan bolalarning inklyuziv asos orqali ta'lim muassasalarida ishtiroki ortib bormoqda. Ushbu yo'nalish davlatning ta'lim siyosatidagi asosiy vazifasidir. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish nogironligi bo'lgan o'quvchilarning teng ta'lim imkoniyatlariga ega bo'lishlarini va jismoniy cheklovlariga qaramay, jamiyat hayotida faol ishtirok etishlarini ta'minlaydi. Davlat o'qituvchilar va muassasa xodimlari uchun maqsadli treninglarni tashkil etishdan tashqari, ixtisoslashtirilgan dasturlar, grantlar, stipendiyalar va moliyaviy yordam mexanizmlarini yaratadi. Nodavlat notijorat tashkilotlari, reabilitatsiya markazlari va

¹ Berdiev, S. Defektologiya nazariyasi. "Yangi asr avlodi", Toshkent, 2017. – 304 b.

psixologik-pedagogik xizmatlar kabi ijtimoiy institutlar davlat bilan hamkorlikda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu muassasalar nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy savodxonligini oshirish, ularni mavjud huquqiy protseduralar bo'yicha o'qitish va kerak bo'lganda huquqiy yordam ko'rsatish bilan shug'ullanadi. Ijtimoiy muassasalar nogironligi bo'lgan shaxslar uchun madaniy va sport tadbirlarini tashkil qilish orqali ijtimoiy integratsiyani osonlashtiradi va shu bilan ularning jismoniy va ruhiy o'sishini rag'batlantiradi. Natijada, hukumat va ijtimoiy muassasalar o'rtasidagi hamkorlik nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatda teng huquqli faoliyat yuritishini kafolatlaydi. Huquqiy ta'lim nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda juda muhimdir. Huquqiy ta'lim nogironligi bo'lgan shaxslarga o'z huquq va majburiyatlarini tushunish va ularni amalda qo'llash imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, davlatning siyosiy va ijtimoiy institutlari huquqiy madaniyatni oshirishga qaratilgan tashabbuslarni amalga oshiradilar. Ularning maqsadi nogironligi bo'lgan shaxslarni o'z huquqiy huquqlaridan to'g'ri foydalanish bo'yicha o'qitish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va ularni kamsitishga qarshi kurashga jalb qilishdir. Shu bilan birga, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari bo'yicha axborot tizimlari, o'quv mashg'ulotlari, seminarlar va ijtimoiy kampaniyalar orqali huquqiy madaniyatni rivojlantirish bo'yicha amaliy tashabbuslar amalga oshirilmoqda.

Davlat siyosati va ijtimoiy institutlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari ham huquqiy doiralarda, ham amalda samarali himoya qilinishini ta'minlaydi. Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun transport va arxitektura infratuzilmasini o'zgartirish, sog'liqni saqlash tizimida ixtisoslashgan xizmatlarni yaratish va ish imkoniyatlarini kengaytirish kabi amaliy qadamlar nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqiy va ijtimoiy barqarorligini mustahkamlaydi. Bu barcha ijtimoiy guruhlar uchun tenglik va inklyuzivlik qadriyatlarini kafolatlaydi. Ijtimoiy institutlar va nodavlat tashkilotlari nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish uchun yangi strategiyalarni amalga oshiradilar. Huquqiy maslahat xizmatlari, mobil ilovalar orqali nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari haqida ma'lumot tarqatish va onlayn reabilitatsiya va ta'lim platformalari orqali nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimlaridan foydalaniladi. Natijada, nogironligi bo'lgan shaxslar nafaqat mavjud huquqiy qoidalardan xabardor bo'ladilar, balki ularni amaliy qo'llash va o'z huquqlarini mustaqil ravishda himoya qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda davlat va ijtimoiy institutlarning rolini samarali bajarishning asosiy yo'nalishlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: birinchidan, xalqaro standartlarga moslashtirish uchun qonunchilikni doimiy

ravishda qayta ko'rib chiqish; ikkinchidan, nogironligi bo'lgan shaxslar bilan ishlaydigan ixtisoslashgan xodimlarning malakasini oshirish; uchinchidan, nogironlikka nisbatan ijtimoiy stereotiplar va noto'g'ri qarashlarni yumshatish; to'rtinchidan, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun xizmat ko'rsatish tizimlarining shaffof va samarali bo'lishini ta'minlash. Ushbu sohalar davlat siyosati va ijtimoiy institutlar faoliyatining samaradorligini oshiradi. Mahalliy jamoalar va fuqarolik jamiyati tashkilotlarining ishtiroki nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda juda muhimdir. Mahalliy tashkilotlar, jamoat birlashmalari, ko'ngillilar va oilalar nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy moslashuvini bevosita ishtirok etish orqali huquqiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish orqali osonlashtiradi. Natijada, davlat va jamiyatning nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari va imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan hamkorlikdagi sa'y-harakatlari ularning hayot sifatini yaxshilaydi va inklyuziv jamiyatni rivojlantirishga ko'maklashadi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda davlat siyosati va ijtimoiy institutlarning vazifasi o'zaro foydali tizim sifatida ishlaydi. Davlat huquqiy harakatlar va siyosiy choralarni tartibga solish orqali huquqiy asos yaratadi, ijtimoiy institutlar esa bu huquqlarni amaliy faoliyat va innovatsion metodologiyalar orqali amalga oshiradi. Shu bilan birga, huquqiy ta'lim va inklyuziv metodologiyalar nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyat hayotiga to'liq jalb qilinishini osonlashtirishda muhim elementlardir. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda davlat siyosati va ijtimoiy institutlarning ahamiyati beqiyosdir. Davlat tomonidan yaratilgan huquqiy va siyosiy asoslar, ijtimoiy institutlar tomonidan taqdim etiladigan amaliy yordam va qo'llab-quvvatlash tizimlari bilan birga, nogironligi bo'lgan shaxslarning teng huquqli ishtirokini kafolatlaydi. Shu tarzda jamiyat inklyuziv va barqaror rivojlanishga erishmoqda, nogironlarning huquqlarini har tomonlama himoya qilishni ta'minlamoqda va shu bilan ularning barcha ijtimoiy sohalarda faol ishtirok etishini ta'minlamoqda. Nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish zamonaviy davlatlarda asosiy ijtimoiy-siyosiy va axloqiy masala sifatida qaraladi. Ushbu soha inson huquqlari va tenglik qadriyatlariga asoslangan bo'lib, jamiyat farovonligi va barqaror rivojlanishga bevosita ta'sir qiladi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy integratsiyasi, ularning huquqlari va imkoniyatlarini himoya qilish bilan birga, davlat ijtimoiy siyosati samaradorligining muhim o'lchovi bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilishning nazariy va amaliy jihatlariga, ham xalqaro, ham milliy tajribalarni qamrab olgan holda, ushbu sohadagi mavjud muammolar va potensial yechimlarni ilmiy jihatdan o'rganishga qaratilgan. Nogironlikning zamonaviy tushunchasi faqat tibbiy modeldan tashqariga

chiqadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) nogironlikni shaxsning jismoniy, ruhiy yoki hissiy qobiliyatlaridagi cheklovlar va jamiyatning ijtimoiy, infratuzilma yoki axborot kontekstidagi to'siqlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir sifatida tavsiflaydi. Ushbu ijtimoiy paradigma nogironlikni tug'ma individual holat sifatida emas, balki jamiyatning ushbu shaxslarga moslashishi natijasi sifatida qabul qilish kerakligini ta'kidlaydi. Shu nuqtai nazardan, nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish nafaqat moliyaviy yordam yoki pensiya ta'minotini, balki ularning faol jamiyat ishtirokini va tenglik va kamsitmaslik qadriyatlarini samarali amalga oshirishni ham kafolatlaydi. Xalqaro huquqiy tizimlar nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilishning muhim sohalarini belgilaydi. 2006-yilda qabul qilingan Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risidagi konventsiyasi (CRPD) ushbu sohada global mezonni belgilaydi. Konventsiya nogironligi bo'lgan shaxslarning teng huquqlarini kafolatlashga, ularning jamiyatda to'liq ishtirok etishiga ko'maklashishga va kamsitishga qarshi kurashishga qaratilgan. Ushbu hujjat davlatlar nogironligi bo'lgan shaxslarga ta'lim, ish bilan ta'minlash, sog'liqni saqlash, transport va axborotdan teng foydalanishni kafolatlashini talab qiladi. 2009-yilda O'zbekiston Respublikasi ushbu kelishuvni qabul qildi va shu bilan nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish bo'yicha xalqaro majburiyatlarni o'z zimmasiga oldi. O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish milliy qonunchilik doirasidagi turli qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonun (2020) ushbu sohada muhim yutuq bo'ldi. Ushbu qonunchilik nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ta'lim, ish bilan ta'minlash va ijtimoiy xizmatlardan foydalanishda teng imkoniyatlarni yaratishga qaratilgan bo'lib, davlat organlari oldida aniq majburiyatlarni belgilaydi. Shu bilan birga, qonunchilikda ijtimoiy nafaqalar va pensiyalar, rehabilitatsiya xizmatlari va nogironlik guruhi maqomini aniqlash mexanizmlari kabi masalalar keng ko'rib chiqilgan. Shunga qaramay, qonunchilikning mavjudligi har doim ham aniq natijalarni ta'minlamaydi. O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilishdagi ayrim masalalar, jumladan, infratuzilmaning yetarli darajada moslashtirilmaganligi, cheklangan iqtisodiy resurslar va ijtimoiy stereotiplar alohida e'tibor talab qiladi. Ijtimoiy himoya tizimining asosiy yo'nalishi nogironligi bo'lgan shaxslarga iqtisodiy yordam ko'rsatishdir. O'zbekistonda nogironlik pensiyalari va ijtimoiy nafaqalar milliy byudjet tomonidan moliyalashtiriladi. Shunga qaramay, bu to'lovlar ko'pincha hayotning asosiy talablarini qondira olmaydi. Nogironligi bo'lgan shaxslarni ish bilan ta'minlash hali ham jiddiy muammo bo'lib qolmoqda. Ixtisoslashgan ish imkoniyatlarini yaratish va firmalarni rag'batlantirish tashabbuslariga qaramay, ushbu

sohada sezilarli yutuqlarga erishish uchun yanada keng qamrovli islohotlar zarur. Nogironligi bo'lgan shaxslarni kasb-hunar ta'limiga jalb qiladigan va ularning kasbiy rivojlanishiga ko'maklashadigan dasturlarni takomillashtirish juda muhimdir. Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun infratuzilmani moslashtirish ham muhimdir. Nogironligi bo'lganlar uchun shahar muhiti, jamoat transporti va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati ularning mustaqil yashash imkoniyatlarini kengaytiradi. So'nggi yillarda O'zbekiston jamoat joylarida panduslar o'rnatish va ko'rish qobiliyati zaif odamlar uchun maxsus yo'laklarni yaratish kabi tashabbuslarni amalga oshirdi; shunga qaramay, bu sa'y-harakatlar yetarli emasligicha qolmoqda.

Ko'pgina binolar, ayniqsa chekka hududlarda, nogironlar uchun qurilmagan. Bu ularning ijtimoiy o'zaro ta'sirini cheklaydi va jamiyatdan uzoqlashishiga olib keladi. Ta'limda nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash masalasi alohida e'tibor talab qiladi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogiron o'quvchilarni oddiy maktablarga kiritish imkonini beradi, bu esa ularning ijtimoiy assimilyatsiyasi uchun juda muhimdir. O'zbekiston inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha tashabbuslarni amalga oshirmoqda; shunga qaramay, malakali o'qituvchilar va maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan o'quv materiallari yetishmaydi. Oliy ta'limda nogironligi bo'lgan talabalarga yordam berish tizimi hozirda rivojlanish bosqichida. Nogironligi bo'lgan shaxslar haqidagi stereotiplar va noto'g'ri tushunchalar ularning ijtimoiy himoyasiga qo'shimcha to'siq bo'lib xizmat qiladi. Nogironlik jamiyat tomonidan ko'pincha "kasallik" yoki "muammo" sifatida qaraladi, bu esa kamsitish va ijtimoiy chetlanishga olib keladi. Ushbu muammoni hal qilish uchun aholi orasida huquqiy xabardorlikni oshirish, nogironligi bo'lgan shaxslarni ommaviy axborot vositalarida ijobiy tarzda namoyish etish va ularning yutuqlarini e'tirof etish bo'yicha targ'ibot ishlarini olib borish muhimdir. Nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish nafaqat davlat siyosati, balki jamiyatning mavjud madaniyati va qadriyatlarini ham ta'sir qiladi. O'zbekiston bu sohada muhim chora-tadbirlarni ko'rmoqda; Shunga qaramay, muammolarni butunlay bartaraf etish uchun keng ko'lamli islohotlar, infratuzilmani takomillashtirish va ijtimoiy ongini o'zgartirish zarur. Nogironligi bo'lgan shaxslarni jamiyatning ajralmas a'zolari sifatida tan olish va ularning huquqlarini himoya qilish ham axloqiy talab, ham barqaror jamiyat rivojlanishining strategik talabidir. Bu borada jahon amaliyotini o'rganish, milliy qonunchilikni takomillashtirish va ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish orqali sezilarli yutuqlarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdurasulova, S. Inklyuziv ta’lim: nazariya va amaliyot. “Ilm ziyo”, Toshkent, 2021. – 254 b.
2. Ahmedova, Z. Nogironligi bo‘lgan bolalar bilan korreksion pedagogika. “Yangi asr avlodi”, Toshkent, 2019. – 268 b.
3. Akhmedov, K. Inson huquqlari umumiy asoslari. “Adolat”, Toshkent, 2017. – 200 b.
4. Baxramov, R. Sotsial pedagogika asoslari. “Fan va texnologiya”, Toshkent, 2020. – 318 b.
5. Bekmurodova, G. Maxsus psixologiya. “Sharq”, Toshkent, 2016. – 240 b.
6. Davletov, U. O‘zbekistonda huquqiy madaniyatni rivojlantirish. “Noshir”, Toshkent, 2021. – 176 b.